

UDK 327(560+497)
Bibliid 0543-3657, 70 (2018)
God. LXIX, br. 1170, str. 59–77
izvorni naučni rad
Primljen: 19.4.2018.

Stefan JOJIĆ¹

Snaženje pozicije Turske na Zapadnom Balkanu: uzroci i posledice

Sažetak: Ponašanje svake države uslovljeno je delovanjem velikog broja faktora koji na različitim nivoima determinišu njeno spoljnopolitičko delovanje. Ovaj rad se bavi analizom uzroka koji su, u periodu nakon Hladnog rata, a naročito tokom prve dve decenije 21. veka, doveli do intenzivnijeg angažovanja Turske na Zapadnom Balkanu, kao i posledica koje su iz takvog angažovanja proistekle. Bez namere da unosi jasna i rigidna vremenska i razgraničenja dejstva ključnih determinanti, što u kompleksnom polju istraživanja kakvo je polje međunarodnih odnosa nije moguće, autor je političko delovanje savremene Turske na Zapadnom Balkanu podelio na tri vremenska perioda, budući da je svaki od njih, uprkos konstanti turskih nacionalnih interesa „na terenu“, obojen različitim aktivnostima koje su se odvijale u bitno različitim međunarodnim okolnostima.

Cljučni reči: Turska, Zapadni Balkan, turski nacionalni interesi.

Uvod

Tokom druge polovine 20. veka, u periodu Hladnog rata, Turska je kao najistočnija članica NATO alijanse zauzimala bitnu geostratešku poziciju, u smislu ograničavanja agresivnog Sovjetskog Saveza u regionu Crnog mora i Kavkaza. Izuzev invazije na Kipar i tinjajućeg neprijateljstva sa Grčkom Turska je, u ovom periodu, sprovodila pasivnu spoljnu politiku, „ušuškana“ u bipolarni međunarodni poredak. Na taj način turska spoljna politika dugo je ostala zavisna od dva bitna parametra: zauzimanja mesta pod sigurnosnim štitom Zapada, nasuprot sovjetskoj pretnji, i fiksiranje na

¹ Student master studija na Fakultetu političkih nauka Univerziteta u Beogradu.

probleme koje je imala sa Grčkom na diplomatskom polju, opet unutar ovog sigurnosnog štita.² Do zaokreta u spoljnopolitičkom ponašanju Turske dolazi nakon pada gvozdene zavese i transformacije bipolarnog poretka, u vreme kada se na mestu šefa turske države nalazio Turgut Ozal. Za razliku od prakse tokom skoro 70 godina trajanja Republike, u Ozalovo doba turska međunarodna politika se „otvara“ i usmerava na područja koja su nekada bila pod kontrolom Osmanskog carstva.³

Devedesete godine i uloga Turske u raspadu Jugoslavije

Turskoj je u novoformiranim spoljnopolitičkim okolnostima u cilju reafirmacije međunarodnog položaja koji je nekada imala, odgovarala kriza u regionu, gde bi ona odlučnim angažovanjem demonstrirala politički aktivizam dostojan regionalne sile. Takvo angažovanje bi doprinelo učvršćivanju pozicije Turske kao dominantne balkanske države, sposobne da se nosi sa bezbednosnim izazovima u regionu kome pripada i prema kome, promenom međunarodno-političkih okolnosti, najednom gaji izvesne ambicije. O kakvim se ambicijama radi i prema kome su usmerene, dalo se videti prilikom turskog angažovanja u ratovima na prostoru bivše Jugoslavije, kada je Turska nastojala da igra davno napuštenu ulogu zaštitnika muslimanske populacije Balkana. Za popunjavanje vakuuma nastalog raspadom Jugoslavije, bili su zainteresovani neki od najvažnijih međunarodnih faktora, kao i neki od tradicionalnih rivala Turske kao što je Grčka, ali i Saudijska Arabija i Iran. Njihovo delovanje je obeleženo radikalnim islamističkim predznakom što je bio dodatan podsticaj za brzu akciju Turske, čija je politička scena još uvek bila sekularna i nenaklonjena radikalnom tumačenju Islama.

Rat u Bosni i Hercegovini

Turska je jedna od država koje su, u procesu raspada Jugoslavije i osamostaljivanja republika, bezuslovno priznale njihovu nezavisnost, i time doprinele onemogućavanju postizanja kompromisnog rešenja pre izbijanja oružanog sukoba. Tokom rata u BiH, turska politika se aktivno angažovala na diplomatskom, ekonomskom i, u izvesnoj meri, na vojnom planu, s ciljem pružanja podrške i popravljjanja teške situacije u kojoj su se

² Ahmet Davutoglu, *Strategijska dubina*, Službeni glasnik, Beograd, 2014, str. 88.

³ Zbog toga, kao i zbog njegovih izjava o turskom svetu od Jadrana do kineskog zida, Ozal po mnogima predstavlja začetnika neoosmanizma – političke platforme po kojoj Turska treba da preuzme značajniju političku ulogu na prostoru nekadašnjeg Osmanskog carstva. Takvo mišljenje deli i Darko Tanasković, koji u svojoj knjizi *Neoosmanizam: doktrina i spoljnopolitička praksa* detaljno objašnjava pojavu i nosioce neoosmanizma. O ovoj pojavi, više reči biće u narednim poglavljima.

tada našli bosanski muslimani. Sledeći liniju američkog, a u širem i neobaveznijem smislu, ukupnog zapadnog nastupanja u vezi sa jugoslovenskom krizom, napuštajući u praksi neka od temeljnih načela Ataturkove spoljne politike, Ankara je u svoju balkansku orijentaciju promišljeno ugrađivala i do moguće mere realizovala u biti neosmansku, imperijalnu konstantu državnog interesa.⁴ Tokom sukoba, Turska je aktivnom politikom promovisala interese bošnjačke strane, doprinosila učvršćivanju slike o Srbima kao agresorima i isključivim krivcima za rat, i zalagala se, na međunarodnim forumima, za pomoć Bošnjacima.⁵

Šatl diplomatija i multilateralne inicijative pri međunarodnim platformama, s ciljem isticanja neophodnosti međunarodne vojne intervencije, bile su u centru turskih napora.⁶ Zalažući se među prvima za vojnu intervenciju protiv Srba u Bosni, predlažući čak i sopstveni plan za takvu akciju, turski zvaničnici su, u horu muslimanskih glasova, spremno posezali čak i za argumentima koji se ne mogu protumačiti drukčije nego kao svojevrсно ucenjivanje svojih partnera na Zapadu.⁷ Nakon otpočinjanja vazdušnih udara na bosanske Srbe, Turska je, u svrhu pružanja logističke podrške i obezbeđivanja zone zabrane letenja iznad BiH, NATO alijansi stavila na raspolaganje deo svojih vazduhoplovnih snaga. Iako to nije u potpunosti odgovaralo istini, turska premijerka Tansu Čiler, u izornoj godini,⁸ nije propustila priliku da objavi ratobornu i trijumfalističku izjavu, koja je bila u skladu sa očekivanjima turske javnosti: „Bombe bačene na srpske položaje nose tursku oznaku. Do toga je došlo zahvaljujući i našim nastojanjima. Turski avioni su izručili bombe u sam pupak Evrope. To je važan čin da se slomi tvrdoglavo držanje Srba... Turska je spremna i za kopnena dejstva u Bosni“.⁹ Pored angažovanja u vazduhu, Turska je nakon pritisaka na međunarodnu zajednicu, a uz negodovanje Srba, uspela da izdejsstvuje da se njeni vojnici nađu u sastavu UNPROFOR-a, odnosno IFOR-a i kasnije SFOR-a. „Biće to prvi put od osmanskih vremena da naše jedinice stupaju na Balkan“, zadovoljno je, tih dana, konstatovao dnevnik „Hurijet“ na jednoj od naslovnih strana.¹⁰

⁴ Darko Tanasković, *Islam i mi*, Partenon, Beograd, 2008, str. 131.

⁵ Pored otvorene političke podrške Bošnjacima, Turska je bila jedna od zemalja odgovorna za ilegalno dostavljanje oružja bosanskim muslimanima, uprkos zabrani međunarodne zajednice.

⁶ Alida Vračić, „The Turkey’s Role in the Western Balkans“, *SWP Research Paper*, 2016, p. 18. Internet: https://www.swp-berlin.org/fileadmin/contents/products/research_papers/2016RP11_vcc.pdf 01/04/2018.

⁷ Darko Tanasković, *Islam i mi*, op. cit., str. 134.

⁸ Uprkos ratobornoj retorici usklađenoj sa očekivanjima javnosti, Čiler u decembru 1995. nije uspela da trijumfuje na opštim izborima u Turskoj. Ratna retorika i „džihad propaganda“ doprineli su pobedi islamista Nedžmetina Erbakana.

⁹ Vojislav Lalić, *Turska bez Ataturka*, Filip Višnjić, Beograd, 1997, str. 88.

¹⁰ Darko Tanasković, *Islam i mi*, op. cit., str. 139.

Pred sam kraj rata, u cilju formiranja protiv-srpske koalicije, turski predsjednik, Sulejman Demirel, je u Splitu posredovao prilikom postizanja sporazuma između bošnjačke i hrvatske strane.

Rat na Kosovu i Metohiji

Sličnu ulogu Turska je odigrala i tokom rata na Kosmetu. Bez obzira na sličan secesionistički i etnonacionalni sukob sa Kurdima koji je tinjao na jugoistoku zemlje, Turska je kosovskim Albancima „stavila na raspolaganje“ svoj diplomatski, a kasnije i vojni potencijal. U vreme rastuće krize na Kosmetu, Turska je u proleće 1998. godine, u okviru NATO i bilateralno, pojačala vojnu saradnju sa Makedonijom donirajući tada Makedoniji 20 borbenih aviona kao znak učvršćivanja saradnje i demonstracije odlučnosti da se kriza neće preliti na njenu teritoriju.¹¹ Nakon kraha pregovora u Rambujeu, Turska je uzela aktivno učešće u vazдушnim napadima NATO snaga na teritoriju Jugoslavije. Kao i u slučaju rata u Bosni, i te 1999. godine turski zvaničnici ali i mediji nisu se uzdržavali od ratoborne retorike, usmeravajući svoj bes prema Srbima i ističući istorijsku obavezu Turske da brani svoju balkansku „sabraću“. Tadašnji predsednik Sulejmana Demirel istakao je da je „naša (turska, prim. aut.) obaveza da spasimo našu braću Kosovare“, prenela je 4. aprila 1999. turska novinska agencija *Anadolu Ajenci*.¹² Kasnije, Turska je doprinela međunarodnim mirovnim snagama na Kosovu, sa oko 1000 vojnika, raspoređenih u julu 1999.¹³ Takva odluka bila je u skladu sa turskim ambicijama da se aktivno uključi u posleratnu balkansku kombinatoriku.

Balkanska politika Turske od dolaska AK partije na vlast

Do suštinskog porasta političkog angažovanja Turske dolazi nakon dolaska *Partije pravde i razvoja* (AKP) na vlast 2002. godine i definisanja nove spoljne politike Turske. U umerenim islamistima Tajipa Erdogana (Recep Tayyip Erdogan) Zapad je video zdravu alternativu za radikalni kemalizam i islamizam, dva suprotstavljena pola turske političke scene, oba izrazito nedemokratskog karaktera. Ipak, već na samom početku mandata AKP savezništvo Turske i Zapada našlo se pred izazovom, budući da vlada Turske u martu 2003. odbija da koaliciji predvođenoj Sjedinjenim Državama (SAD) ustupi svoju teritoriju za napade na Irak. Ta odluka predstavljala je novu stranicu u turskoj spoljnoj politici, nakon koje

¹¹ Nevenka Jeftić-Šarčević, „Zapadni Balkan u projekciji ‘Turske strateške vizije’“, *Međunarodni problemi*, vol. 62, no. 4, 2010, str. 702.

¹² Ibid.

¹³ Alida Vračić, „The Turkey’s role in the Western Balkans“, op. cit., p. 16.

Turska postepeno zauzima sve samostaliju ulogu na međunarodnoj sceni, udaljavajući se vremenom iz zagrljaja SAD.

Ovakva odluka bila je u skladu sa ambicijama novih turskih vlasti da regionalnu politiku vode isključivo u skladu sa svojim nacionalnim interesima, i doneta je u duhu politike „nula problema sa susedima“, koju je formulisao univerzitetski profesor, a tada savetnik premijera Erdogana, Ahmet Davutoglu, koji će kasnije obavljati niz najznačajnijih državnih funkcija. Politika „nula problema sa susedima“ je jedno od osnovnih načela na kojima počiva savremena, multidimenzionalna spoljna politika Turske, prema kojoj jedino u mirnom i stabilnom okruženju Turska može da ostvari svoje spoljnopolitičke ciljeve i postane model za zemlje regiona.¹⁴ Davutoglu ističe da je jedna od najvećih slabosti turske spoljne politike „nеспajanje strategijskih i taktičkih poteza u dosledan teorijski okvir“, i u tom smislu predlaže formulisanje strategije koja bi uskladila taktičke poteze u različitim oblastima.¹⁵ Turska je nastojala da deluje u okviru nečega što je Davutoglu nazvao „ritmička diplomatija“, forsirajući proaktivizam trajnog karaktera na polju diplomatije, i da ostvari aktivniju ulogu u međunarodnim organizacijama, otvarajući se za nova područja gde su turski kontakti bili ograničeni u prošlosti.¹⁶ Radi povećanja efikasnosti diplomatskog angažovanja, naročito u domenu regionalne saradnje, Davutoglu preporučuje, i ličnim primerom obilato demonstrira, što veću pokretljivost, česte radne posete stranim prestonicama i pozivanje kolega iz inostranstva u Tursku.¹⁷

Kritikujući reaktivnu spoljnu politiku Turske tokom 20. veka, Davutoglu piše da se „Turska, umesto da stvori imidž regionalne zemlje sa delotvornim političkim i istorijskim iskustvom, trudila da naglasi svoju poziciju centra globalne moći na Bliskom istoku i tako ušla u proces sve većeg otuđenja od ove regije.“¹⁸ On predlaže odbacivanje uloge periferne države i zauzimanje nove pozicije na međunarodnoj sceni, kao ključnog faktora i garanta stabilnosti u regionu. Davutoglu ističe da turska specifična regionalna kompozicija pruža mogućnost manevrisanja u više regiona istovremeno. Pored geografskog faktora, Turskoj na ruku ide i „istorijska dubina“, odnosno, istorijski faktori koji zbog zajedničke viševjekovne osmanske prošlosti regiona, opskrbljuju Tursku jedinstvenim potencijalom da oblikuje budućnost svog susedstva. U tom smislu, on

¹⁴ Politika „nula problema sa susedima“ u velikoj meri podseća na davno proklamovanu Ataturkovu politiku „mir kod kuće – mir u svetu“.

¹⁵ Ahmet Davutoglu, *Strategijska dubina*, op. cit., str. 69.

¹⁶ Ziya Onis & Sunhaz Yilmaz, „Between Europeanization and Euro-Asianism: Foreign Policy Activism in Turkey During the AKP Era“, *Turkish studies*, vol. 10, no. 1, 2009, p. 12.

¹⁷ Darko Tanasković, *Neosmanizam: doktrina i spoljnopolitička praksa*, Službeni glasnik, Beograd, 2010, str. 44.

¹⁸ Ahmet Davutoglu, *Strategijska dubina*, op. cit., str. 44.

predlaže aktivniju politiku i uspostavljanje tešnijih odnosa sa državama iz, kako je on nazvao, bliske kopnene sfere, odnosno regiona Balkana, Kavkaza i Bliskog istoka. Turska ne sme da, kao što je bio slučaj u prethodnim periodima, usled privlačnosti integracije sa Zapadnom Evropom i vanregionalnih saveza napravi grešku tako što će se otuđiti od ove bliske sfere.¹⁹ S obzirom na višestruki regionalni identitet Turske, bilo je neophodno formulisati multidimenzionalnu spoljnopolitičku strategiju koja bi zadovoljila širok dijapazon nacionalnih interesa, usmerenih prema regionima sa međusobno bitno različitim karakteristikama.

Budući da je definisan kao jedan od regiona u bliskoj kopnenoj sferi Turske, Balkan se, od samog dolaska AKP na vlast, našao u žiži interesovanja turske diplomatije. Napuštanjem tradicionalne realpolitike i usvajanjem novih pristupa, kao što su „nula problema sa susedima“ i win-win politike, pod patronatom bivšeg premijera Ahmeta Davutoglua, Turska se našla dobro pozicionirana da igra značajnu ulogu u regionu.²⁰ Usporavanje procesa evrointegracija Zapadnog Balkana dodatno je otvorilo prostor za ambicioznu politiku Turske. Govoreći o turskim ambicijama na Balkanu, Davutoglu piše da su „dva važna kratkoročna i srednjoročna cilja turske spoljne politike na Balkanu jačanje Bosne i Albanije unutar stabilne strukture i formiranje međunarodnog pravnog temelja kojim će se zaštititi nacionalne manjine u ovoj oblasti.“²¹ Ispostaviće se da je favorizovanje isključivo interesa muslimanskih zajednica nespojivo sa proklamovanom politikom „nula problema sa susedima“, naročito uzevši u obzir specifičnost balkanske istorije i još živa sećanja na ulogu Turske na ovim prostorima.

Neoosmanizam

Mnogi vide AKP kao sprovodioca, a Davutoglua kao glavnog „ideologa“ neoosmanizma, što dodatno dobija na značaju nakon što on zauzima niz najznačajnijih političkih funkcija. „Neoosmanizam“ još uvek nije definisan i u svojoj sadašnjoj upotrebi liči na primamljivu (fancy), ali inherentno praznu ljušturu.²² Po volji nekih autora, ili ne, možda najiscrpniju definiciju neoosmanizma dao je srpski orijentolog, Darko Tanasković. Pod neoosmanizmom se mahom podrazumeva kompleksna makroideološka platforma prema kojoj današnja Turska, kao njegova legitimna civilizacijska naslednica, treba da reafirmiše celokupno duhovno, kulturno i političko nasleđe Osmanskog carstva, kako bi u

¹⁹ Ibid. str. 131.

²⁰ Alida Vračić, „The Turkey's Role in the Western Balkans“, op. cit., p. 5.

²¹ Ahmet Davutoglu, *Strategijska dubina*, op. cit., str. 134.

²² Inan Ruma, „Turkish Foreign Policy towards the Balkans: New Activism, Neo-ottomanism or/so what?“, *Turkish Policy Quarterly*, vol. 9, no. 4, 2010, p. 138.

preraspodeli svetske moći i uticaja koja je u toku, obezbedila i delotvorno igrala ulogu jednog od globalno značajnih međunarodnih činilaca.²³ Začeci ove politike mogu se naći još u kasnim osamdesetim, ali ona svoj pun potencijal dobija dolaskom AKP na vlast i sprovođenjem desekuritizacije kojom je skinut „tabu“ sa islamskog elementa turskog identiteta, čime su se stekli puni uslovi za sveobuhvatni duhovni, kulturni i politički prodor u regione od interesa.

Teza o osmanskome karakteru turske spoljne politike prema Balkanu dobija na značaju nakon niza izjava turskih zvaničnika, gde oni, neretko sa imperijalističkim prizvukom, ističu zajedničku prošlost Turske i balkanskih naroda kao dobar primer za budućnost. Tadašnji ministar inostranih poslova Davutoglu je, na predavanju održanom u Sarajevu 2009. godine ocenio osmanske vekove na Balkanu kao „uspešnu priču koju treba ponoviti“, zanemarujući, pritom, kolektivna osećanja neislamskog stanovništva Balkanskog poluostrva.²⁴ Upravo je porast značaja islama u identitetskom određivanju Turske otežao dosledno sprovođenje politike „nula problema sa susedima“ prema regionu, naročito prema Srbiji. Tanasković je, dalje, neoosmanizam odredio kao „ideološki amalgam islamizma, turkizma i osmanskog imperijalizma.“²⁵ Specifičan geografski položaj i jedinstvena istorijska dubina izgleda nalažu ambicioznu regionalnu politiku, s ciljem zauzimanja liderske pozicije u odnosu na braću po krvi i veri: „Verujte mi, Sarajevo je danas pobedilo koliko i Istanbul; Bejrut je pobedio koliko i Izmir; Damask koliko i Ankara; Ramala, Nablus, Dženin, Zapadna Obala i Jerusalim koliko i Djarbakir“, preneo je britanski Bi-Bi-Si (BBC) reči Erdogana nakon pobede na izborima u junu 2011. godine.²⁶

Meka moć

Na ruku rastućim ambicijama Turske išao je dinamičan i ubrzan privredni rast, koji je umnogome omogućio sprovođenje proaktivnih ciljeva u konkretne političke akcije. Privredni razvoj, koji je dostigao pun zamah u prvim godinama vladavine AKP, dozvolio je sprovođenje u delo velikog dela ambicioznih Davutogluovih planova, po kojima Turska treba da „odigra“ odlučujuću ulogu u ekonomskom i kulturnom oblikovanju susedstva. Dok Turska, s jedne strane, treba da radi na polju regionalne bezbednosti i saradnje u bliskoj kopnenoj sferi, s druge strane treba da

²³ Darko Tanasković, *Neosmanizam: doktrina i spoljnopolitička praksa*, op. cit., str. 8.

²⁴ „Šta Turska hoće na Balkanu?“, *Nova srpska politička misao*, 27. oktobar 2009, Internet: <http://www.nspm.rs/prenosimo/sta-turska-hoce-na-balkanu.html?alphabet=102/04/2018>.

²⁵ Darko Tanasković, *Neosmanizam: doktrina i spoljnopolitička praksa*, op. cit., str. 19.

²⁶ „Turkey election: Victorious Erdogan pledges ‘concesus’“, *BBC*, 13 June 2011, Internet: <http://www.bbc.co.uk/news/mobile/world-europe-13744972> 02/04/2018.

preduzme korake koji će ojačati uzajamne odnose zavisnosti, naročito na ekonomskom i kulturnom polju, gde se oseća snažnom.²⁷ Ova procena u velikoj meri govori o namerama Turske da se, u novom milenijumu, koristeći instrumente meke moći, nametne kao čvorna tačka regionalne međuzavisnosti, odnosno, izvoriste kulturnog, ekonomskog i političkog identiteta svog okruženja. Džozef Naj (Joseph S. Nye) objašnjava meku moć kao sposobnost da drugu stranu privolite da „želi ono što vi želite“, naspram tvrde moći usmerene na primoravanje druge strane na nešto što ne želi.²⁸ Na planu „privoljavanja“, kako političkih elita tako i populacije okolnih država, Turska je, od dolaska AKP, uradila mnogo.

Dinamičan ekonomski rast, koji je turskim privrednicima pružio mogućnost da plasiraju svoj kapital u okolnim zemljama, učinio je da se „sveukupne turske investicije u inostranstvo povećaju sa 160 miliona evra 2002. na 1,3 milijarde u 2011. godini, od čega 10% turskih direktnih investicija u 2011. otpada na balkanske zemlje.“²⁹ Pored ulaganja u tekstilnu industriju, po kojoj je Turska prepoznatljiva, značajne investicije ostvarene su u finansijskom i domenu komunikacija, dok se „tursko prisustvo oseća i u sektorima bankarstva, i sve više u transportu.“³⁰ S druge strane, smanjenje trgovinskih barijera koje je Turska izdejsvovala sa svim zemljama Zapadnog Balkana, dovelo je do prave ekspanzije trgovinske razmene dve strane.³¹ Kao rezultat liberalizacije tržišta, ukupan obim spoljnotrgovinske razmene Turske i zemalja Zapadnog Balkana porastao je sa 382 miliona dolara u 2002. godini, na 2,3 milijarde u 2015.³² Prema podacima iste agencije (Turkstat), turski izvoz na Zapadni Balkan je 2015. godine iznosio 1,6 milijardi dolara, dok je uvoz iznosio 633 miliona, što za države Zapadnog Balkana čini samo 38% pokrivenosti uvoza izvozom u Tursku. Iako je obim trgovine sa zemljama Zapadnog Balkana neznatan u poređenju sa drugim tržištima na kojima posluje, trgovinski suficit koji Turska ostvaruje na ovim prostorima čini je posebno zainteresovanom za ekonomsko prisustvo u ovom regionu, posebno uzevši u obzir trendove rasta.

²⁷ Ahmet Davutoglu, *Strategijska dubina*, op. cit., str. 151.

²⁸ Joseph S. Nye, „Soft power“, *Foreign Policy*, no. 80, 1990, p. 166.

²⁹ Alida Vračić, „The Turkey’s Role in the Western Balkans“, op. cit., p. 12.

³⁰ Dimitar Bachev, „Turkey in the Balkans: Taking a Broader View“, *Insight Turkey*, vol. 14, no. 1, 2012, p. 143.

³¹ Turska je 1999. godine zaključila Sporazum o slobodnoj trgovini sa Makedonijom; 2002. sa BiH i Hrvatskom; 2006. sa Albanijom; 2008. sa Crnom Gorom, i naposljetku, 2009. sa Srbijom.

³² Spoljnotrgovinska razmena Turske sa zemljama Zapadnog Balkana podrazumeva trgovinu sa BiH, Crnom Gorom, Albanijom, Makedonijom i Srbijom sa KiM. Podaci preuzeti od: Turkish Statistical Institute, Internet: http://www.turkstat.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1046_03/04/2018.

Kulturni i civilizatorski uticaj na region Turska ostvaruje dvostruko: ona je najveći regionalni izvoznik masovne kulture i, s druge strane, ona ulaže znatna sredstva u duhovno i kulturno oblikovanje Balkana investiranjem, kako u obrazovne institucije, tako i u restauraciju osmanske materijalne baštine. Za razliku od druge polovine 20. veka, kada je turska kinematografija u svakom segmentu zaostajala za jugoslovenskom, danas su turske TV serije među najpopularnijim medijskim sadržajima u regionu. Usled mešavine glamura i sentimentalizma koji izaziva anti-turske stereotipe, turske serije su brzo zamenile interes Balkana za latinoameričkim „sapunicama“, prikazujući tako širu i moderniju sliku zemlje.³³ Na polju muzike, usled trgovine pravima na obradu muzičkih numera, u poslednjih 30 godina došlo je do prodiranja orijentalnog „zvuka“ na Balkan i njegove fuzije sa elementima lokalnog melosa, što je naročito izraženo u komercijalnim žanrovima.

Turska vlada se, direktno ili indirektno, posredstvom fondacija i specijalizovanih organizacija, pojavljuje kao jedan od najvećih donatora u oblasti kulture. Među tim organizacijama, najznačajniju ulogu obavlja Turska agencija za saradnju i koordinaciju (TIKA). Prema godišnjem izveštaju, TIKA je u 2014. godini 17,69% svojih ulaganja usmerila na zemlje Zapadnog Balkana, od toga najviše u Bosnu i Hercegovinu (7,35%).³⁴ Inicijative ove agencije su omogućile Turskoj da promoviše obnavljanje osmanskog umetničkog i arhitektonskog nasleđa na Zapadnom Balkanu, kao i gradnju novih džamija, kao rezultat angažovanja Predsedništva za religiozne poslove u simboličnoj *reaproprijaciji* osmanskog nasleđa na poluostrvu.³⁵ Od kapitalnih projekata na ovom polju, izdvaja se rekonstrukcija mosta u Višegradu i obnova džamije Ferhadija u Banjaluci, koji po mnogo čemu predstavljaju bisere osmanske arhitekture.

Turska je angažovana i na polju edukacije mladih naraštaja na Zapadnom Balkanu, prevashodno mlađe populacije iz muslimanskih zajednica – Bošnjaka, Albanaca i Turaka, koji u izvesnom broju naseljavaju Makedoniju i KiM. Kao izrazito aktivan na polju edukacije mladih muslimanskih naraštaja pojavio se i pokret Fetulaha Gulena (Fethullah Gulen), finansiranjem i otvaranjem obrazovnih institucija, mahom na područjima nastanjenim muslimanima. „Gulen na Zapadnom Balkanu ima dva jasno određena cilja: Jedan je podizanje ‘zlatne generacije’ vrbovane među lokalnim muslimanskim zajednicama i njihovo što tešnje

³³ Adriano Remiddi, „Turkey in the Western Balkans: Between Orientalist Cultural Proximity and Re/Orientation of Regional Equilibria“, *Balkan Social Science Review*, vol. 1, 2013, p. 222.

³⁴ Podaci preuzeti iz godišnjeg izveštaja TIKA za 2014. godinu. Internet: http://www.tika.gov.tr/en/publication/list/tika_annual_reports-22_05/04/2018.

³⁵ Adriano Remiddi, „Turkey in the Western Balkans: Between Orientalist Cultural Proximity and Re/Orientation of Regional Equilibria“, op. cit., p. 221.

povezivanje sa Turskom kao 'maticom'. Drugi je potiskivanje arapskog (a u BiH i iranskog) uticaja sa Balkana, i obezbeđivanje Turske suprematije među ovdašnjim muslimanima.³⁶ Na planu ostvarenja drugog cilja Turska je angažovana još od devedesetih godina, kada je sa dolaskom dobrovoljaca iz muslimanskih zemalja došlo i njihovo radikalno tumačenje islama, i u tom smislu, Turska je od strane Zapada viđena kao poželjan partner na planu suzbijanja malignih uticaja šiitskog i vahabijskog učenja. Uprkos pojavi i izvesnom uticaju arapskog (vahabijskog) i iranskog islama na Balkanu, tokom i nakon ratova u bivšoj Jugoslaviji, koji se ne može zanemariti, sve ozbiljne i nepristrasne ekspertske procene su saglasne da, za balkanske muslimane, Turska ostaje broj jedan adresa u islamskom svetu.³⁷ Turska diplomatska ofanziva u ovom regionu dodatno je smanjila šanse za uspeh šiitskih i vahabijskih učenja.³⁸

Politički uticaj i medijacija po meri turskih nacionalnih interesa

Na bilateralnom i multilateralnom polju, Turska je od dolaska AKP izuzetno angažovana u nastojanjima da ostvari veći politički uticaj u regionu Zapadnog Balkana, namećući se kao faktor i posrednik u rešavanju sporova. U nedostatku jasnog strateškog pristupa Evropske unije prema regionu, turska diplomatija je pod vođstvom Davutoglua popunila diplomatski vakuum i osnažila svoju poziciju nezaobilaznog regionalnog lidera, bez koga bi bilo nemoguće postizati neophodna kompromisna rešenja.³⁹ Takva nastojanja nisu uvek i od svih prihvatana kao iskrena želja nepristrasnog arbitra da stavi svoje diplomatske kapacitete na raspolaganje sukobljenim stranama već, ponekad, i kao težnja regionalnog hegemonu da nametne jednostrana rešenja koja idu u korist samo jedne strane. Osećaj nesigurnosti pojedinih političkih faktora dodatno je pothranjivala agresivna retorika sa imperijalnim prizvukom, koja je kod pojedinih zajednica izazivala nelagodnosti, što nikako nije doprinosilo uspostavljanju Davutogluove politike „nula problema sa susedima“ na celom prostoru Zapadnog Balkana.

³⁶ Vladimir Ajzenhamer i Vladimir Trapara, „Turska politika prema Srbiji i Zapadnom Balkanu u kontekstu aktuelnih međunarodnih i regionalnih trendova“, U: *Srbija u Jugoistočnoj Evropi*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 2013, str. 13.

³⁷ Darko Tanasković, „The Balkans and the Islamization: Turkey's regional priorities“, U: *The Balkans and the Middle East: Are They Mirroring Each Other?*, Kancelarija odbora za Kosovo i Metohiju SPC, Beograd, 2012, p. 36.

³⁸ Vladimir Ajzenhamer, „The Western Balkans and the Islamic schism: The case of Bosnia and Herzegovina“, U: *The Balkans and the Middle East: Are They Mirroring Each Other?*, Kancelarija odbora za Kosovo i Metohiju SPC, Beograd, 2012, p. 119.

³⁹ Bejrudin Briljavac, „Turkey entering the European Union through the Balkan doors: In the style of a great power!“, *Zbornik radova pravnog fakulteta u Splitu*, vol. 48, no. 3, 2011, p. 523.

Odnosi između Srbije i Turske našli su se pred izazovom nakon turskog priznanja jednostrano proglašene nezavisnosti KiM 2008. godine, ali su održavani usled povremenih diplomatskih sastanaka na marginama samita. Odnosi su već u martu 2009, od strane ministra inostranih poslova Srbije Vuka Jeremića, okarakterisani kao strateško partnerstvo.⁴⁰ Poseta Beogradu turskog predsednika Abdulaha Gula u oktobru 2009. značila je dalje otopljanje odnosa. Iste godine, posredstvom Davutoglua, postignut je sporazum između ministara inostranih poslova Srbije i BiH o rešavanju spora oko postavljanja ambasadora BiH u Srbiji, koji je dve godine opterećivao odnose dve države. U martu 2010. godine Skupština Srbije usvojila je *Deklaraciju o Srebrenici*, u kojoj se osuđuju zločini počinjeni nad bošnjačkim civilima u julu 1995. U aprilu 2010, na trilateralnom sastanku u Istanbulu, predsednici Boris Tadić i Abdullah Gul, i predsedavajući predsedništva BiH Haris Silajdžić, potpisali su *Istanbulsku deklaraciju*, koja je trebalo da označi novi početak u odnosima ovih zemalja.⁴¹ Tom prilikom, komentarišući evroatlantske integracije BiH, predsednik Srbije Boris Tadić istakao je da „sve što je legitimna odluka institucija BiH, predstavnika sva tri naroda, apsolutno je prihvatljivo za Srbiju.“⁴²

Upravo je konsenzus tri naroda bio predmet kritike ove i sličnih inicijativa, a najglasniji u negodovanju bio je predsednik Republike Srpske, Milorad Dodik. U komentaru na usvajanje deklaracije, Dodik je istakao da „za nas (RS, prim. aut.) Istanbulska deklaracija ne postoji, jer je taj dokument Silajdžić potpisao neovlašćeno.“⁴³ Konfuzija koju članovi predsedništva BiH prave, često privatizujući funkciju predsedavajućeg i delujući isključivo u skladu sa interesima sopstvene zajednice, a bez saglasnosti druge dve, čini da ocene o funkcionalnosti BiH budu negativne. Vizije tri naroda o ustrojstvu BiH, nakon ukidanja funkcije Visokog predstavnika, su dijametralno suprotne i nepomirljive što, opet, pothranjuje potrebu za postojanjem jednog arbitrarnog tela. Dok većina Bošnjaka vidi tursko prisustvo kao garanciju njihovih interesa u budućoj unitarnoj državi, bosanski Srbi ga vide kao smetnju očuvanju Parisko-dejtonskog sistema, koji oni tako nepokolebljivo brane.⁴⁴ A upravo je

⁴⁰ Više u: Ahmet Davutoglu, „Turska i Srbija ključne zemlje Balkana“, *Politika*, 22. jul 2009, Internet: http://www.politika.rs/scc/clanak/96623_06/04/2018.

⁴¹ Manifestacija konačnog otopljanja odnosa predstavljala je Erdoganova poseta Srbiji, u julu 2010. godine, kada je prisustvovao otvaranju turskog kulturnog centra u Novom Pazaru.

⁴² „Istanbulska deklaracija“, *Politika*, 24. april 2010, Internet: http://www.politika.rs/sr/clanak/132446/Politika/Istanbulska-deklaracija_06/04/2018.

⁴³ „Dodik: Beograd mora da nauči“, *Večernje novosti*, 21. maj 2010, Internet: http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/aktuelno.289.html:274069-Dodik-Beograd-mora-da-nauci_06/04/2018.

⁴⁴ Žarko Petrović & Dušan Reljić, „Turkish Interests and Involvement in the Western Balkans: A Score-Card“, *Insight Turkey*, vol. 13, no. 3, 2011, p. 161.

Davutoglu, na trilateralnom sastanku ministara spoljnih poslova Srbije, BiH i Turske, na marginama samita u Istanbulu 2009. godine naglasio da su „ustavne reforme Bosne preduslov za postepeno ukidanje Kancelarije visokog predstavnika“.⁴⁵ O koliko se različitim pogledima na ulogu Turske radi, najbolje svedoči podatak da se za tri godine „Nebojša Radmanović našao na tri... a Željko Komšić je održao četiri sastanka sa turskom stranom... Dok je Bakir Izetbegović održao ne manje od 25 zvaničnih sastanaka sa zvaničnicima vlade Turske.“⁴⁶

Sve vreme postojanja nezavisne BiH, Turska je podržavala unitaristička nastojanja Bošnjaka, što je učvršćivalo ionako negativnu sliku o Turskoj među bosanskim Srbima. Turska je na izvestan način nastojala da marginalizuje srpski faktor u Bosni, pozivajući na trilateralne sastanke i inicijative iza kojih je stajala, samo članove predsedništva iz reda bošnjačkog naroda. Predsedavajući ili ne, bošnjački član predsedništva nije ovlašćen da deluje i preuzima obaveze suprotno saglasnosti druge dvojice, a Turska, ophodeći se prema njima kao prema legitimnim predstavnicima cele države, u velikoj meri doprinosi stvaranju iluzije o Bosni kao državi Bošnjaka.⁴⁷ Za razliku od prakse Turske, Srbija je na trilateralne sastanke koje je inicirala pozivala sva tri člana predsedništva, što je bio slučaj i na sastanku u aprilu 2011. u Karađorđevu, gde su se pored predsednika Srbije i Turske, i predsedavajućeg predsedništva BiH Nebojše Radmanovića, našli i hrvatski i bošnjački član predsedništva.

Loše odnose Republike Srpske i Turske dodatno je podgrevala agresivna retorika Ankare, budući da je konkretna podrška Bošnjacima bila upakovana u verbalnu „oblandu imperijalizma“, kojim savremena turska politika obilato odiše. U neoosmanskoj retorici je prednjačio Davutoglu, ali su najviše reakcija izazivale Erdoganove izjave, poput one iz 2012, kada je izjavio da mu je Alija Izetbegović „ostavio Bosnu u amanet“, budući da je ona „zaostavština Osmanlija“.⁴⁸ Najžešće reakcije iz Srbije i Republike Srpske izazvala je Erdoganova izjava iz oktobra 2013, data prilikom posete Prizrenu: „Nemojte zaboraviti, Turska je Kosovo, Kosovo je Turska“.⁴⁹ Ratoborna retorika je posebno dobijala na intenzitetu tokom važnih

⁴⁵ Dimitar Bachev, „Turkey in the Balkans: Taking a Broader View“, op. cit., p. 139.

⁴⁶ Alida Vračić, „A Political Romance: the Relationship Between Bosnia and Turkey“, *Turkish Policy*, Spring 2014, p. 188.

⁴⁷ Sličnu iluziju, međunarodna zajednica je pothranjivala i tokom rata u BiH, predstavljajući Aliju Izetbegovića, koji se usled ratnog vihora zadržao duže na mestu predsedavajućeg, kao predsednika cele države i sva tri naroda.

⁴⁸ „Erdogan: Izetbegović mi je ostavio Bosnu u amanet“, *Politika*, 12. jul 2012, Internet: <http://www.politika.rs/scc/clanak/225656/Erdogan-Izetbegovic-mi-je-ostavio-Bosnu-u-amanet> 07/04/2018.

⁴⁹ „Erdogan: Kosovo je moja druga zemlja“, *RTS*, 23. oktobar 2013, Internet: <http://www.rts.rs/page/stories/ci/story/1/politika/1426293/erdogan-kosovo-je-moja-druga-zemlja.html> 07/04/2018.

lokalnih ili opštih izbora u Turskoj: „Kunem vam se velikim Alahom, dok sam ja živ, ako bi iko na bilo kakav način dirnuo Bošnjake, imao bi protiv sebe sto miliona Turaka. I zato nemojte se čuditi kada turski ratni brod uplovi u Neum, jer je to naš znak i podrška suverenitetu BiH“, rekao je Erdogan na jednom predizbornom skupu 2014. godine.⁵⁰ U susret unutar-državnim potrebama Erdogana rado izlazi Bakir Izetbegović, koji je prilikom izražavanja podrške Erdoganu za predstojeće predsedničke izbore 2014. godine, rekao da „on (Erdogan, prim. aut.) nosi zastavu koju je nosio pokojni Alija Izetbegović u krvavom bosanskohercegovačkom ratu“.⁵¹ Iako bi se agresivna retorika, kojoj se na Balkanu rado pribegava, nakon završetka izbornog procesa stišavala, bezrezervna podrška Bošnjacima u aktivnostima prema unitarizaciji ostaje konstanta spoljne politike Turske.

S druge strane, u nameri da uveća svoj uticaj među lokalnim muslimanima, Turska je nastojala da odigra ulogu posrednika u izmirenju dve suprotstavljene islamske zajednice u Srbiji. Sporazum o ujedinjenju Islamske zajednice Srbije i Islamske zajednice u Srbiji, iniciran je od strane Turske 2011. godine, a na medijaciji je bio angažovan i vrhovni poglavar Islamske zajednice Turske, Mehmet Gormez. Tursko „rešenje“ ovog raskola išlo je na štetu IZ Srbije, jer se njime podrazumevalo ukidanje rijaseta (vrhovnog tela) ove zajednice, i stavljanje ponovo ujedinjenje IZ pod ingerencije Islamske zajednice BiH, čime bi *de facto* bila ukinuta njena nezavisnost.⁵² Nakon kraha ove inicijative, Gormez je još nekoliko puta pokušao da posreduje među zavađenim stranama. Prilikom posete Kosovskoj Mitrovici u junu 2014. on je istakao da se problem mora rešiti jer „dva brata ne smeju biti zavađena“, i izrazio nade u skoro postizanje jedinstva muslimana u Srbiji.⁵³ Uprkos diplomatskim i naporima turske islamske zajednice, dve suprotstavljene zajednice u Srbiji do danas nisu našle zajednički jezik.

⁵⁰ „Erdogan: Ako iko dirne Bošnjake imaće Tursku protiv sebe“, *Blic*, 12. jul 2014, Internet: <https://www.blic.rs/vesti/svet/erdogan-ako-iko-dirne-bosnjake-imace-tursku-protiv-sebe/l2wrw9y> 07/04/2018.

⁵¹ „Bakir Izetbegović: Erdogan nosi zastavu koju je nosi pokojni Alija Izetbegović u krvavom BiH ratu“, *Jutarnji*, 10. avgust 2014, Internet: <https://www.jutarnji.hr/vijesti/svijet/bakir-izetbegovic-erdogan-nosi-zastavu-koju-je-nosio-pokojni-alija-izetbegovic-u-krvavom-bih-ratu/685990/> 07/04/2018.

⁵² Vladimir Ajzenhamer i Vladimir Trapara, „Turska politika prema Srbiji i Zapadnom Balkanu u kontekstu aktuelnih međunarodnih i regionalnih trendova“, op. cit., str. 11.

⁵³ „Turska miri islamske zajednice u Srbiji“, *Vesti online*, 23. jun 2014, Internet: <http://www.vesti-online.com/Vesti/Srbija/413265/Turska-miri-islamske-zajednice-u-Srbiji> 07/04/2018.

Novi kurs?

Do promene spoljnopolitičkog raspoloženja Turske dolazi nakon neuspelog pokušaja puča 15. jula 2016. Nakon celodnevnih sukoba pobunjenih frakcija turske vojske sa snagama bezbednosti i građanima odanim Erdoganu, vladajuća AKP je uspela da uspostavi kontrolu nad celom zemljom, dok se više desetina hiljada ljudi ubrzo našlo u zatvoru. Pored oficira turske vojske, među uhapšenima ima ljudi od integriteta iz svih slojeva društva – svih onih koji su se mogli dovesti u vezu sa pokretnom Fetulahom Gulenom, koga turske vlasti vide kao neposrednog organizatora puča.⁵⁴ Činjenica da SAD odbijaju da Turskoj izruče Gulena doprinela je daljem otuđenju Turske od zapadnih saveznika i narušavanju ionako negativne slike Zapada u očima turskih građana, kao što je represija nakon puča i tursko „pogađanje“ sa EU po pitanju izbeglica dodatno narušilo sliku koju Evropljani imaju o Erdoganu. Tako je verbalni rat sa Erdoganom danas postao moneta kojom se, kako bi se tokom izbora dopali nacionalno nastrojenim građanima, koriste čak i evropski političari neoliberalnog establišmenta. Iz navedenih razloga, Turska je danas više nego ikada okrenuta sebi i svojim interesima, dovodeći tako u pitanje svoja tradicionalna savezništva i prijateljstva. Zamrzavanje procesa evrointegracija i njeno postepeno okretanje od Zapada dodatno su podstakli Tursku da se aktivnije angažuje na Balkanu, dok otopljavanje odnosa sa Rusijom poboljšava njenu poziciju u odnosu na Srbiju, i čini plodno tlo za suštinsko približavanje u bliskoj budućnosti. Teško da je pre nekoliko godina iko mogao predvideti događaje od jula 2016, a još manje međunarodno-političke posledice koje će proizvesti u region. Od svih predviđanja buduće uloge Turske na Balkanu, po učinkovitosti se izdvaja sledeće:

Ukoliko bi se Turska oslobodila neoosmanističke retorike i ukoliko bi umesto nastupa u maniru „regionalnog hegemonu“ izabrala ulogu „pregaoca“ tj. „lokomotive“ lokalnog razvoja i saradnje, ona bi zauzvrat dobila priliku da pokaže balkanskim državama kako bolje razume Balkan nego što ga razumeju velike evropske države. Samim tim, ona bi dobila priliku da se aktivnije uključi u rešavanje problema koji već duže vreme opterećuju čitav region i znatno usporavaju njegov razvoj.⁵⁵

Ocena dvojice autora data pre pet godina, sa ove vremenske distance zvuči gotovo proročki. Nakon događaja od leta 2016. došlo je do evidentne promene retorike, pa turski zvaničnici prema regionu, verbalno, više ne

⁵⁴ Zbog činjenice da je Gulen označen kao organizator, Turska je u više navrata uputila poziv državama Zapadnog Balkana da zatvore obrazovne institucije bliske Gulenu, i uskrate gostoprimstvo njihovom osoblju.

⁵⁵ Vladimir Ajzenhamer i Vladimir Trapara, „Turska politika prema Srbiji i Zapadnom Balkanu u kontekstu aktuelnih međunarodnih i regionalnih trendova“, op. cit., str. 14.

istupaju u maniru „regionalnog hegemona“; dok je personifikacija neoosmanizma, Davutoglu, napustio zvaničnu tursku politiku. S druge strane, usled sve vidljivijih investicija u regionu koje sada ne odlaze isključivo u zemlje sa islamskom većinom, Turska na izvestan način igra ulogu „lokomotive lokalnog razvoja.“ Na ekonomskom polju, konstruktivniju i potencijalno uravnotežujuću ulogu Turska ostvaruje dvostruko: s jedne strane, usled normalizacije političke klime turske investicije ne odlaze više isključivo na prostore nastanjene pretežno muslimanskom populacijom (Federacija BiH, KiM, Albanija), pa tako srpski ministar trgovine, Rasim Ljajić primećuje da je 2017. bila „godina procvata turskih investicija“⁵⁶; dok se, s druge strane, Turska pojavljuje kao potencijalni investitor i finansijer infrastrukturnih projekata od regionalnog i međunarodnog značaja.⁵⁷

Nakon puča, tokom koga su balkanski lideri verbalnim istupima jednoglasno podržali Erdogana, Turska se upušta u niz diplomatskih i vojnih ofanziva unilateralnog karaktera. Promenu spoljnopolitičkog kursa Turske pratila je promena retorike prema Balkanu pa se, nakon odlaska Davutoglua, izjave u neoosmanističkom duhu retko čuju. Štaviše, izjava Erdogana iz juna 2017. dovoljno govori o promeni njegovog odnosa prema Srbiji: „Ideje nekih o ujedinjenju Albanije, Kosova i Makedonije u Veliku Albaniju su loše i neprihvatljive za Tursku.“⁵⁸ Promenu retorike prati i suštinsko popravljavanje odnosa sa Srbijom. U oktobru 2017, Erdogan je posetio Srbiju, kada su se, prilikom njegove i posete predsednika Srbije Aleksandra Vučića Novom Pazaru mogli čuti samo pomirljivi tonovi.⁵⁹ Priliku da uzvрати posetu, predsednik Srbije je dobio u januaru 2018. godine, kada je na inicijativu Erdogana, u Istanbulu, održan trilateralni sastanak Erdogan–Vučić–Izetbegović. Pozivanjem na sastanak samo

⁵⁶ „Ljajić: Ovo je bila godina procvata turskih investicija u Srbiji“, *Blic*, 29. decembar 2017, Internet: <https://www.blic.rs/vesti/ekonomija/ljajic-ovo-je-bila-godina-procvata-turskih-investicija-u-srbiji/dph926v> 07/04/2018.

⁵⁷ Namera Turske da podrži izgradnju autoputa Beograd–Sarajevo naišla je na pozitivne reakcije u regionu. Nepoznanica ostaje za koju će se trasu turski investitori odlučiti, budući da je kao model finansiranja BiH dela puta koncesija sa turskom stranom. Trasa preko Tuzle i Bijeljine imaće prioritet u odnosu na ostale, i gotovo je izvesno da će u kratkom i srednjem roku biti predmet izgradnje. Koplja između Republike Srpske i Federacije se lome oko dve niskoprometne trase, budući da Beograd namerava da se sa Sarajevom spoji i preko Užica. Predlog je Republike Srpske da autoput ili brza magistrala, nakon prelaska granice kod Kotromana nastavi preko Ustiprača i Rogatice do Sarajeva, dok strana iz Federacije zagovara trasu preko Goražda.

⁵⁸ „‘Greater Albania’ unacceptable for Turkey – Erdogan“, *B92*, 21. jun 2017, Internet: https://www.b92.net/eng/news/world.php?yyyy=2017&mm=06&dd=21∓nav_id=101598 08/04/2018.

⁵⁹ Da pacifistički pristup Turske ima određenu političku cenu, najbolje pokazuje odluka srpskog parlamenta da se, u martu 2018, ne izjasni o usvajanju *Rezolucije o genocide nad Jermenima*.

bošnjačkog člana predsedništva, Turska nastavlja sa praksom marginalizacije srpskog, ali i hrvatskog faktora u BiH, što uvek nailazi na oštre osude iz Republike Srpske. Milorad Dodik je činjenicu da na trilateralnom sastanku u Istanbulu učestvuje samo Izetbegović ocenio kao „ozbiljan presedan“⁶⁰, što bi i bio, da se slične situacije već nisu događale u prošlosti.

Zaključak

Dok su za vreme Hladnog rata blokovska podeljenost sveta, ali i objektivna snaga i veličina Jugoslavije uslovljavali neznatno prisustvo Turske na prostoru Zapadnog Balkana, nakon pada gvozdene zavese i raspada Jugoslavije, otvorio se prostor za snažnije prisustvo Turske. Svesna svoje nove uloge, Turska je devedesetih godina pružala bezrezervnu podršku muslimanskim zajednicama na ratom zahvaćenom jugoslovenskom prostoru, u izvesnoj meri motivisana sprečavanjem potencijalnog širenja uticaja Grčke, kao i uticaja Saudijske Arabije i Irana, za koje su građanski ratovi „otvorili vrata“. Tada je turski uticaj u najvećoj meri bio kompatibilan sa ciljevima zapadnih faktora.

Nakon dolaska AKP na vlast i usvajanjem Davutogluovog multidimenzionalnog i principa ritmičke diplomatije, dolazi do dodatnog intenziviranja turskog prisustva na Zapadnom Balkanu. Nošena dinamičnim ekonomskim razvojem i neoosmanističkim ambicijama, turska spoljna politika nastojala je da ostvari ulogu nezaobilaznog činioca u procesu političkog, kulturnog i ekonomskog oblikovanja regije. Podrška evroatlantskim integracijama zemalja Zapadnog Balkana bitno je obeležje savremene turske regionalne politike, a ulogu političkog faktora ona je nastojala da ostvari posredujući, u različitim prilikama, između sukobljenih strana. Ta medijacija je bila po meri turskih nacionalnih interesa i često, od strane pojedinih lokalnih činilaca, nije bila doživljena kao dobronamerna. Osećaj podozrenja Srba dodatno je pothranjivala agresivna neoosmanistička retorika.

Nakon neuspelog pokušaja puča dolazi do zaokreta i zauzimanja bitno drugačijeg spoljnopolitičkog stava Turske. Usled zauzimanja samostalnije uloge Turska se, ukoliko je potrebno, u skladu sa svojim nacionalnim interesima, udaljava od tradicionalnih i okreće novim partnerima. Dok turska politika „nula problema sa susedima“ na Bliskom istoku sve više liči na politiku „upravljanja problemima u susedstvu“, balkanska politika Turske, iako više ne u potpunom saglasju sa politikom Zapada, počinje da dobija miroljubive obrise. Ipak, potencijalno uravnotežujuća ekonomska

⁶⁰ „Dodik: Ozbiljan presedan u Istanbulu“, *TV N1*, 29. januar 2018, Internet: <http://ba.n1info.com/a240242/Vijesti/Vijesti/Dodik-Ozbiljan-presedan-u-Istanbulu.html> 08/04/2018.

politika i podrška kapitalnim infrastrukturnim projektima su „jedna strana medalje“. Nije za očekivati da će konstruktivno zalaganje Turske ići mimo njenih nacionalnih interesa, posebno onih koji se odnose na muslimanske zajednice Balkana. Pošto su interesi Bošnjaka i Albanaca označeni kao značajni po turske nacionalne interese, teško da će u bliskoj budućnosti doći do „poklapanja“ srpskih i turskih nacionalnih interesa u Bosni i na Kosmetu. S druge strane, s obzirom na sve izvesniju evropsku budućnost regiona za ambicioznu ulogu Turske na Zapadnom Balkanu, od izazova bi moglo da bude dalje zaostrovanje odnosa sa Evropskom unijom, naročito situacija u kojoj bi se našla na „meti“ Zajedničke spoljne i bezbednosne politike EU. U tom slučaju bi se politički lideri na Balkanu, naročito bošnjački i albanski, našli pred nezgodnim izborom. U slučaju odnosa Turske i Srbije, slične poteškoće može da izazove i pogoršanje bilateralnih odnosa Turske sa Rusijom.

Literatura

- Ajzenhamer, Vladimir i Trapara, Vladimir, „Turska politika prema Srbiji i Zapadnom Balkanu u kontekstu aktuelnih međunarodnih i regionalnih trendova“, U: *Srbija u Južnoistočnoj Evropi*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 2013, pp. 1-16.
- Ajzenhamer, Vladimir, „The Western Balkans and the Islamic schism: The case of Bosnia and Herzegovina“, U: *The Balkans and the Middle East: Are They Mirroring Each Other?*, Kancelarija odbora za Kosovo i Metohiju SPC, Beograd, 2012, pp. 107-121.
- Bachev, Dimitar, „Turkey in the Balkans: Taking a Broader View“, *Insight Turkey*, vol. 14, no. 1, 2012, pp. 131-146.
- Brljavac, Bejrudin „Turkey entering the European Union through the Balkan doors: In the style of a great power!“, *Zbornik radova pravnog fakulteta u Splitu*, vol. 48, no. 3, 2011, pp. 521-531.
- Davutoglu, Ahmet, „Turska i Srbija ključne zemlje Balkana“, *Politika*, 22. jul 2009, Internet: http://www.politika.rs/scc/clanak/96623_06/04/2018.
- Davutoglu, Ahmet, *Strategijska dubina*, Službeni glasnik, Beograd, 2014.
- Jeftić-Šarčević, Nevenka, „Zapadni Balkan u projekciji ‘Turske strateške vizije‘“, *Međunarodni problemi*, vol. 62, no. 4, 2010, str. 691-714.
- Lalić, Vojislav, *Turska bez Atatürka*, Filip Višnjić, Beograd, 1997.
- Nye, Joseph S., „Soft power“, *Foreign Policy*, no. 80, 1990, pp. 153-171.
- Onis, Ziya & Yilmaz, Sunchaz, „Between Europeanization and Euro-Asianism: Foreign Policy Activism in Turkey During the AKP Era“, *Turkish studies*, vol. 10, no. 1, 2009, pp. 7-24.

- Petrović, Žarko & Reljić, Dušan, „Turkish Interests and Involvement in the Western Balkans: A Score-Card“, *Insight Turkey*, vol. 13, no. 3, 2011, pp. 159-172.
- Remiddi, Adriano, „Turkey in the Western Balkans: Between Orientalist Cultural Proximity and Re/Orientation of Regional Equilibria“, *Balkan Social Science Review*, vol. 1, 2013, pp. 217-232.
- Ruma, Inan, „Turkish Foreign Policy towards the Balkans: New Activism, Neo-ottomanism or/so what?“, *Turkish Policy Quarterly*, vol. 9, no. 4, 2010, pp. 133-144.
- Tanasković, Darko, „The Balkans and the Islamization: Turkey’s regional priorities“, U: *The Balkans and the Middle East: Are They Mirroring Each Other?*, Kancelarija odbora za Kosovo i Metohiju SPC, Beograd, 2012, pp. 35-44.
- Tanasković, Darko, *Islam i mi*, Partenon, Beograd, 2008.
- Tanasković, Darko, *Neosmanizam: doktrina i spoljopolitička praksa*, Službeni glasnik, Beograd, 2010.
- Vračić, Alida, „A Political Romance: the Relationship Between Bosnia and Turkey“, *Turkish Policy*, Spring 2014, pp. 183-190.
- Vračić, Alida, „The Turkey’s Role in the Western Balkans“, *SWP Research Paper*, 2016, pp. 1-34. Internet: https://www.swp-berlin.org/fileadmin/contents/products/research_papers/2016RP11_vcc.pdf 01/04/2018.
- „Dodik: Beograd mora da nauči“, *Večernje novosti*, 21. maj 2010, Internet: <http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/aktuelno.289.html:274069-Dodik-Beograd-mora-da-nauci> 06/04/2018.
- „Istanbulska deklaracija“, *Politika*, 24. april 2010, Internet: <http://www.politika.rs/sr/clanak/132446/Politika/Istanbulska-deklaracija> 06/04/2018.
- „Bakir Izetbegović: Erdogan nosi zastavu koju je nosi pokojni Alija Izetbegović u krvavom BiH ratu“, *Jutarnji*, 10. avgust 2014, Internet: <https://www.jutarnji.hr/vijesti/svijet/bakir-izetbegovic-erdogan-nosi-zastavu-koju-je-nosio-pokojni-alija-izetbegovic-u-krvavom-bih-ratu/685990/> 07/04/2018.
- „Dodik: Ozbiljan presedan u Istanbulu“, *TV N1*, 29. januar 2018, Internet: <http://ba.n1info.com/a240242/Vijesti/Vijesti/Dodik-Ozbiljan-presedan-u-Istanbulu.html> 08/04/2018.
- „Erdogan: Ako iko dirne Bošnjake imaće Tursku protiv sebe“, *Blic*, 12. jul 2014, Internet: <https://www.blic.rs/vesti/svet/erdogan-ako-iko-dirne-bosnjake-imace-tursku-protiv-sebe/12wrw9y> 07/04/2018.
- „Erdogan: Izetbegović mi je ostavio Bosnu u amanet“, *Politika*, 12. jul 2012, Internet: <http://www.politika.rs/scc/clanak/225656/Erdogan-Izetbegovic-mi-je-ostavio-Bosnu-u-amanet> 07/04/2018.

- „Erdogan: Kosovo je moja druga zemlja“, *RTS*, 23. oktobar 2013, Internet: <http://www.rts.rs/page/stories/ci/story/1/politika/1426293/erdogan-kosovo-je-moja-druga-zemlja.html> 07/04/2018.
- „‘Greater Albania’ unacceptable for Turkey – Erdogan“, *B92*, 21. jun 2017, Internet: https://www.b92.net/eng/news/world.php?yyyy=2017&mm=06&dd=21&nav_id=101598 08/04/2018.
- „Ljajić: Ovo je bila godina procvata turskih investicija u Srbiji“, *Blic*, 29. decembar 2017, Internet: <https://www.blic.rs/vesti/ekonomija/ljajicovo-je-bila-godina-procvata-turskih-investicija-u-srbiji/dph926v> 07/04/2018.
- „Šta Turska hoće na Balkanu?“, *Nova srpska politička misao*, 27. oktobar 2009, Internet: <http://www.nspm.rs/prenosimo/sta-turska-hoce-na-balkanu.html?alphabet=1> 02/04/2018.
- „Turkey election: Victorious Erdogan pledges ‘concesus’“, *BBC*, 13. June 2011, Internet: <http://www.bbc.co.uk/news/mobile/world-europe-13744972> 02/04/2018.
- „Turska miri islamske zajednice u Srbiji“, *Vesti online*, 23. jun 2014, Internet: <http://www.vesti-online.com/Vesti/Srbija/413265/Turska-miri-islamske-zajednice-u-Srbiji> 07/04/2018.

Stefan JOJIĆ

STRENGTHENING TURKEY'S POSITION IN THE WESTERN BALKANS: CAUSES AND CONSEQUENCES

Abstract: Actions of a state are conditioned by the influence of multiple factors, which on different levels determine its foreign policy activity. This paper aims to present causes that led to an increased presence of Turkey in the Western Balkans in the period after the Cold War, and especially during the first decade of the 21st century. Also, it deals with the main consequences of that presence. Without the intention of implementing clear and rigid delimitations of different determinants influence, which is barely possible in the complex research field such as international relations, the author has divided Turkey's political engagement in the Western Balkans into three different periods. Each of them, despite the consistency of the Turkish national interests, was "coloured" with various activities, which were performed in different international and regional political circumstances.

Key words: Turkey, Western Balkans, Turkish national interests.